

GRČKI USTANAK PROTIV OSMANSKOG CARSTVA I OSNIVANJE MODERNE GRČKE DRŽAVE

Nikola Tošić Malešević*

Ministarstvo odbrane Republike Srbije,
Univerzitet odbrane u Beogradu, *Vojno delo*

Grčki ustanak nesumnjivo predstavlja jedan od najznačajnijih događaja u istoriji grčkog naroda. Takođe, on je bio veoma značajan i za dalji razvoj oslobodilačke borbe ostalih balkanskih naroda, između. Pomenu ti ustanak je, kao ishod, imao stvaranje nezavisne grčke nacionalne države.

Što se tiče istoričara koji su se bavili ovom temom, kao Erik Hobsbaum, Ričard Klog, Miša Gleni, Stevan. K. Pavlović i drugi, pogotovo istoričari iz zapadne i srednje Evrope, čini se da oni previše naglašavaju značaj „fanariota“ – uglednih grčkih porodica iz Carigrada (Istanbul) u upravnom sistemu Osmanskog (Turskog) Carstva, iako se može reći da njihova uloga nije bila ni baš značajna. Nešto slično se može reći i za ulogu grčkih i helenizovanih trgovaca širom Balkanskog poluostrva. Za njih možemo kazati da su, nesumnjivo, imali veliki značaj i pogodnosti, ali svakako ne tolike kako se obično predstavljaju na Zapadu. Jednostavno, bilo bi smešno do kraja pobijati stare priče i tvrditi kako su narodi Balkana živeli pod osvajačem koji im je bio naklonjen i kako su trebali negovati i održavati tursku vlast.¹

Sa druge strane, čini se da su istoričari, poput Dimitrija Đorđevića, nešto više pažnje obraćali na sam ustanak i ratne operacije, a manje na položaj fanariota i grčkih trgovaca u upravnom sistemu Osmanskog Carstva. Takođe, kod zapadnih istoričara i Stevana K. Pavlovića može se primetiti veće usmeravanje pažnje na intervenciju stranih sila u Grčkom ustanku, a pri tome se, na neki način, zapostavlja tok i odvijanje ratnih operacija samih Grka do 1827. godine i posle početka strane intervencije. Sa druge strane, kod Dimitrija Đorđevića možemo primetiti delimično zapostavljanje većeg značaja strane intervencije u Grčkom ustanku, iako autor nikako ne izbegava da joj prida značajnu ulogu.

U članku koji je pred nama, a koji je pisan na osnovu relevantne stručne literature, videćemo na koji način je grčki narod, koji je od davnina imao bliske veze sa srpskim narodom i sa njim umnogome delio sličnu sudbinu, izborio svoju nezavisnost i slobodu.

Ključne reči: *Grci, Osmansko Carstvo, Grčki ustanak, Egipćani, strana intervencija, nezavisnost, građanski rat*

* Autor je spoljni saradnik *Vojnog dela* i samostalni istraživač – master istoričar.

¹ Frenklin Ford, *Evropa u doba revolucija 1780-1830*, CLIO, Beograd, 2005., str. 52.

Grčki narod je, kao i ostali narodi Balkanskog poluostrva, uprkos vekovnom životu u okvirima Osmanskog Carstva, očuvao svoju etničku pripadnost i nacionalnu osobenost. Najverovatnije da je tome doprinela vekovna odvojenost feudalca i kmeta od kojih je prvi bio islamske, a drugi hrišćanske vere.² Ova odvojenost ipak se ne bi trebala prenaglašavati, jer su kod svih balkanskih hrišćanskih naroda zabeležene masovnije pojave prelaska u islam. Kod Grka to je naročito bilo izraženo i zapaženo na Peloponezu i na Kritu, ali ni ostale oblasti moderne Grčke nisu bile pošteđene od te društvene pojave. To je svakako bila posledica, kako ugnjetavanja od strane muslimana, tako i težnje za boljim društvenim statusom jer su muslimani, kao pripadnici vladajuće religije u Osmanskom Carstvu, uživali povlastice i privilegije. Sami stanovnici balkanskih sela čuvali su svoj način života, pa čak i neke tradicije svojih davno nestalih srednjevekovnih feudalnih država. U slučaju Grka to su bili način života i tradicije Vizantijskog Carstva. Ulogu posrednika između te srednjevekovne prošlosti i sadašnjosti pod osmanskom upravom izvršila su pravoslavna i katolička crkva, a sa njom i usmeno predanje, kao i epsko narodno stvaralaštvo, naročito epska poezija koja je bila omiljena među potlačenim narodima Balkana.³ Balkansko seljaštvo, pod naretima tuđinskih najezdi, povlačilo se sve dublje u planine i društveno se izjednačavalo, postajući nosilac nacionalne individualnosti pod osmanskom upravom.⁴

Ipak, od 18. veka na balkanskom području počela su se oblikovati nova nacionalna društva. Zahvaljujući trgovini i dodirima sa Zapadom, stvarali su se prvi zameci nacionalnih buržoazija. Razvoj tog novog društva najviše se može opaziti upravo kod Grka. Tome je svakako doprineo porast mediteranske (sredozemne) trgovine, izgradnja grčke trgovačke flote, obrazovanje grčkih kolonija u Evropi i na obalama Crnog i Azovskog mora. Takođe, značajna je i uloga „fanariota“, kao i snaga i ugled Carigradske patrijaršije (Vaseljske patrijaršije) koju su držali Grci. Ona se i danas nalazi u grčkim rukama, iako je od tog vremena izgubila dosta od svoje moći i ugleda. Mnogo Grka bilo je na uglednim i važnim činovničkim mestima u osmanskoj upravi, pa iako je njihov uticaj bio znatan, on se, kako smo već napomenuli, nikako ne bi smeo preuveličavati. Svakako treba dodati da pomenuti Grci, iako su radili za svoje turske gospodare, nisu želeli snagu i prosperitet Osmanskog Carstva, već obnovu Vizantije, moćnog srednjevekovnog grčkog carstva. Grci su bili vladari autonomnih rumunskih kneževina - Vlaške i Moldavije.⁵ Tokom veka, zvanje glavnog „carskog dragomana“ („tumača“ ili „prevodioca“) pripadalo je nekom od „fanariotskih“ Grka i ono je kasnije preraslo u ekvivalent funkcije ministra spoljnih poslova.⁶ Štaviše, tokom celog Grčkog ustanka, „dragoman“ turske carske flote bio je Grk i upravljao je ratnim operacijama protiv grčkih ustanika.

² Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije balkanskih naroda 1804-1914*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995, str. 12.

³ Isto, str. 12-13.

⁴ Isto, str. 13.

⁵ Vlaška i Moldavija su bile autonomne rumunske kneževine u okviru Osmanskog Carstva. Organiskim reglamentima od 13. jula 1831. godine (za Vlašku) i 13. januara 1832. godine (za Moldaviju), pomenute kneževine su stekle status vazalnih država. Dana 24. januara 1859. godine ujedinile su se u vazalnu Kneževinu Rumuniju koja je potpunu nezavisnost stekla 13. jula 1878. godine na Berlinskom kongresu.

⁶ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999. (Nacionalizam, rat i velike sile)*, deo 1, Samizdat B92, Beograd, 2001., str. 37-38.

Grci iz trgovačkih kolonija u Evropi i na Crnom i Azovskom moru bili su izvor znanja i obaveštajnih podataka za Grke u Osmanskom Carstvu. Preko njih su došle i ideje Francuske buržoaske revolucije (1789-1794). Trgovina žitom sa obala Crnog i Azovskog mora odvela je Grke u italijanske, britanske i francuske poslovne centre, te ojačala veze sa Rusijom.⁷

Među Grcima su još pre ustanka bile prisutne neke tradicije gerilskog ratovanja. Postojali su odmetnici zvani „klefti“ („hajduci“) koji su napadali i pljačkali turske feudalce i karavane, ali su i te kako znali pljačkati i hrišćane, naročito grčke aristokrate zvane „kodžabaše“ koji su Carigradu plaćali jednu utvrđenu sumu, a za uzvrat su imali pravo ubirati poreze u jednoj od određenih oblasti Grčke. Njih su grčki seljaci mrzeli skoro jednako koliko i turske gospodare. Međutim, kada je u 17. veku počeo opadati autoritet osmanske vlasti i pojavile se pljačke, te pojačani otpor pokorenih naroda, turska vlada zvana „Porta“ ili „Visoka Porta“, počela je, u velikom broju, regrutovati ljude u „armatole“ („martologe“, ponegde se označavaju i kao „martolosi“)⁸ čiji je zadatak bio čuvanje puteva, pružanje zaštite putnicima i karavanima, održavanje reda u određenom broju sela itd. „Armatoli“ su često služili i kao „zaptije“ (policajci), posada u tvrđavama i utvrđenjima a takođe i kao graničari.⁹ Za sve pomenute poslove od osmanske vlade su dobijali novac (dakle u pitanju su bili plaćenici). Ovi „armatoli“ takođe su bili Grci. Njihov niži komandni kadar – „oda-baše“ i „buljukbaše“, opet su činili Grci dok su viši komandni kadar – „age“ činili muslimani mada je i među njima bio jedan broj Grka.¹⁰

Međutim, treba napomenuti da između „armatola“ i „klefta“ nije bilo jasne granice, pa su ljudi često prelazili iz jedne u drugu formaciju, često i po više puta (ovo naravno, nije važno za pomenute muslimanske „age“). Kada su, pak, izbijale pobune, često se dešavalo da „armatoli“ pridu ustanicima i pobunjenicima (izuzev „aga“ islamske veroispovesti). Po dolasku na osmanski presto sultana Mustafe IV, 1807. godine, a ubrzo potom i sultana Mahmuda II, 1808. godine, pokušano je ograničenje autoriteta i moći „armatola“. Ali to je kod njih izazvalo ogorčenje, pa je veliki deo „armatola“ prešao u „klefte“. Treba napomenuti da su određene oblasti i sela u današnjoj Grčkoj imali neku vrstu autonomije. Takvi krajevi su, na primer, bili Peloponez, poluostrvo Halkidiki, itd. U takvim autonomnim oblastima Grci su mogli sami birati svoje poglavare (izbor bi, naravno, potvrđivale osmanske vlasti) ili određivati svoje ljude - Grke koji bi sakupljali porez i predavali ga osmanskim vlastima.

⁷ Erik Hobsbaum, *Doba revolucije. Europa 1789 – 1848.*, Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 129.

⁸ „Armatoli“ („martolozii“ ili „martolosi“), su, inače, postojali još u 15. veku ali im je značaj naglo porastao u 17. veku.

⁹ Olivera Dumić, Nebojša Đokić, *Iz istorije Aleksinca i okoline u XVI veku*, Zbornik radova *Aleksinac i okolina u prošlosti. 500 godina od prvog pisanog pomena 1516-2016.* (urednik Suzana Rajić), Zavičajni muzej Aleksinac, Aleksinac, 2016., str. 77.

¹⁰ Sve navedeno o „armatolima“ („martolozima“/„martolosima“) među Grcima i na današnjoj teritoriji Grčke, važno je i za vengrčke prostore pod turskom okupacijom (u Srbiji, Makedoniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Mađarskoj, Bugarskoj, Albaniji, pokorenim delovima Hrvatske, itd.). Inače, usled nemogućnosti da obezbede unutrašnji red, sultan Ahmed III (vladao od 1703. do 1730. godine) je, u jesen 1721. godine, fermanom zvanično ukinuo „armatole“. Međutim, oni su nezvanično opstali i bili su upotrebljavani od strane osmanskih vlasti sve do kraja 19. veka, kada su konačno iščezli sa istorijske pozornice. O „armatolima“ („martolozima“/„martolosima“), na primer, vidi: Milan Vasić, *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XXIX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 17, Sarajevo, 1967.; Mesut Uyar and Edward J. Erickson, *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, ABC-CLIO, Santa Barbara – Denver – Oxford, 2009., itd.

Što se tiče moći Carigradske patrijaršije, ona je značajno porasla kada je, pod njenim uticajem i uticajem fanariota, sultan Mustafa III, 1766. godine, ukinuo srpsku Pečku patrijaršiju, a sultan Abdulhamid I, 1777. godine, i bugarsku patrijaršiju. Od tada su grčki sveštenici preovladavali i u slovenskim oblastima Balkanskog poluostrva i gotovo redovno su u njima činili viši kler.

Početak 19. veka i u Osmanskom Carstvu je došlo do širenja ideja Francuske buržoaske revolucije i težnji potlačenih naroda za slobodom. Grci nisu bili izuzetak, a ubrzo će među Srbima izbiti ustanci koji će značajno doprineti radu Grka na njihovom oslobođenju od turske vlasti.

Sled događaja od Prvog srpskog ustanka do ustanka u Grčkoj

Početak 19. veka grčki narod se nalazio u predvečerju oslobodilačkog ustanka i revolucije.¹¹ Ustanak koji je 1804. godine, pod vođstvom Đorđa Petrovića „Karađorđa“, izbio u Srbiji imao je jakog uticaja među Grcima. Grci su, kao dobrovoljci, učestvovali u srpskim redovima tokom Prvog srpskog ustanka (1804-1813),¹² na primer, Jorgakis Nikolaou „Olimpios“ (u srpskoj istoriografiji poznat kao Đorđe Jorgač) iz gradića Livadi u Tesaliji i drugi. Jedan odred „Grčke legije“ (bio je u sastavu ruske vojske i u celosti su ga činili grčki dobrovoljci) borio se, zajedno sa Srbima i Rusima, protiv Turaka u bici kod Štubika, nedaleko Negotina u istočnoj Srbiji, 1. jula 1807. godine. „Armatol“ Nikocaras, koji je u dogovoru sa komandantom ruske flote, admiralom Dmitrijem Senjavinom, gusario po Egejskom moru, jula 1807. godine na Olimpu sastavio je odred jačine 550 ljudi, sa namerom da sa pomenute planine, preko Makedonije, prodre do Srbije i priključi se srpskim ustanicima. Međutim, u podnožju Olimpa su ga napale nadmoćne turske trupe koje su došle iz Nevrokopa i Sereza, pa je Nikocaras bio primoran da se povuče natrag na planinu. U aprilu 1808, opet pod uticajem Prvog srpskog ustanka, na Olimpu je izbila još jedna pobuna među grčkim „kleftima“ i „armatolima“ a vodio ju je sveštenik Entimos Vlahavas. On je prodro u Tesaliju ali su ga Turci potukli kod Meteora.

Između dva srpska ustanka desio se jedan od najznačajnijih događaja pred oslobodilačku borbu Grka. Grčki trgovci Nikolaos Skufas, Emanuil Ksantos i Atanasios Cakalov su, 14. septembra 1814. godine, u Odesi na Crnom moru u Rusiji (danas Ukrajini) osnovali tajno društvo nazvano „Filiki heterija“ (srp. „Udruženje prijateljstva“). Cilj je bio – oslobođenje Grčke i grčkog naroda od vlasti Osmanskog Carstva.¹³ „Filiki heterija“ je bila organizovana po tipu karbonarskih društava u Italiji¹⁴ i uključivala je, sem Grka, i Srbe, Rumune, Bugare i Ruse.¹⁵ Može se reći i da je bila zasnovana na šemi neke vrste mason-

¹¹ Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije...*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 24.

¹² Lukijan Hasiotis, *Srpsko-grčki odnosi 1913 – 1918. Savezničke prednosti i politička rivalstva*, Prometej, Radiodifuzna ustanova Radio-televizija Srbije, Novi Sad – Beograd, 2017., str. 23-24.

¹³ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999...*, deo 1, Samizdat B92, Beograd, 2001., str. 41.

¹⁴ Karbonarska društva u Italiji su osnivana početkom 19. veka. Njihov cilj je bio proterivanje tuđinskih vlasti iz Italije i njeno ujedinjenje u veliku, slobodnu i moćnu državu italijanskog naroda.

¹⁵ * Čedomir Popov, *Građanska Evropa 1770-1871*, knjiga 2, Matica srpska, Novi Sad, 1989., str. 34.

ske (iako svakako to nije bila) i hrišćansko-apostolske organizacije, sa svečanim učlanjenjem, uz poseban obred i zakletvu.¹⁶ Društvenu bazu ove organizacije sačinjavali su grčki trgovci i zanatlije iz kolonija na Crnom i Azovskom moru, Vlaškoj i Moldaviji, te intelektualci, „fanarioti“, „armatoli“, „klefti“, sveštenici i borci drugih oslobodilačkih pokreta na Balkanskom poluostrvu. Na njenom čelu nalazio se glavni savet zvan „Arhi“ čije su se naredbe prenosile u šifri sa pečatom. Svi članovi „Heterije“ morali su se zakleti da će likvidirati svakog ko bi radio protiv oslobođenja Grka, čak iako bi u pitanju bili njihovi rođaci. Kasnije je, tj. u aprilu 1820. godine, „Heterija“ izabrala i svog vođu koji je, zajedno sa pomenutim savetom „Arhi“, upravljao ovom organizacijom (za vođu je izabran Aleksandros Ipsilantis, koji je bio ruski oficir, poreklom iz grčke „fanariotske“ porodice). U „Heteriji“ su postojale dve struje: konzervativna, koja se zalagala isključivo za oslanjanje na strane sile, i radikalna, koja je tražila samostalnu akciju svih naroda na Balkanu.

U međuvremenu, u Srbiji je, posle propasti Prvog, 1813. godine, buknuo Drugi srpski ustanak, 1815. godine, pod vođstvom Miloša Obrenovića. Ovaj ustanak (koji je predstavljao nastavak Prvog) doveo je, u jesen iste godine (9. novembra), do osnivanja vazalne Kneževine Srbije.¹⁷ I u ovom ustanku je među srpskim ustanicima bilo grčkih dobrovoljaca¹⁸ kao što su Jorgos Papazoglu (među Srbima poznat kao Đorđe Popović „Čeleš“) iz grada Janjina u Epiru i drugi. Uspeh u Drugom srpskom ustanku još više je podstakao Grke da rade na svom oslobođenju.

Dve godine posle Drugog srpskog ustanka, 1818. godine, u „Filiki heteriji“ prevagu je odnela radikalna struja koja je odmah otpočela pripreme za podizanje ustanka. Planirana akcija je trebalo da obuhvati Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Vlašku, Moldaviju, Makedoniju, grčka egejska ostrva, kontinentalnu Grčku i Malu Aziju.¹⁹ Izaslanici, koji su trebali organizovati i pokrenuti ustanke u pomenutim oblastima, nazivani su „apostoli“.

„Heterija“ je za svoju akciju pridobila i vođu Prvog srpskog ustanka, Đorđa Petrovića „Karađorđa“, koji je 1817. godine prešao u Srbiju sa namerom da izazove ustanak koji bi bio koordinisan sa ustankom Grka i drugih balkanskih naroda. Međutim, vladar Srbije, knez Miloš I Obrenović, smatrao je da Srbija, posle dva krvava ustanka, nije sposobna za ratne akcije u bliskoj budućnosti, te da joj treba vreme da obnovi svoje stanovništvo koje je pretrpelo velike gubitke u periodu 1804-1815. godine. Usled navedenog, knez Miloš je smatrao da je, od podizanja ustanka i ratovanja, pogodnija taktika postepenog otimanja vlasti od Tu-

¹⁶ Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije...*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 27.

¹⁷ Kneževina Srbija je, kao vazalna država, svoje nadležnosti značajno proširila hatišerifima od 15. avgusta 1830. godine i 26. novembra 1833. godine. Potpunu nezavisnost je stekla 13. jula 1878. godine, na Berlinskom kongresu. Srbija je za kneževinu proglašena 18. novembra 1817. godine. U periodu pre toga, od 9. novembra 1815. do 18. novembra 1817. godine, Srbija je takođe bila monarhija ali je Miloš Obrenović nosio titulu vožda (vođe) a ne kneza. Prestonica Srbija se od 1815. do 1841. godine nalazila u Kragujevcu a pomenute 1841. godine je prebačena u Beograd gde se i danas nalazi. O hatišerifima iz 1830. i 1833. godine, na primer, vidi: Dragoslav Janković, Mirko Mirković, *Državnopravna istorija Jugoslavije*, Naučna knjiga, Beograd, 1982., str. 112-114. O proglašenju Srbije za kneževinu 1817. godine i o tome kako je Beograd postao prestonica 1841. godine, na primer, vidi: Marinko Paunović, *Beograd kroz vekove*, N. U. „Svetozar Marković“, Beograd, 1971., str. 363-365. i str. 547-549.

¹⁸ Lukijan Hasiotis, *Srpsko-grčki odnosi...*, Prometej, Radiodifuzna ustanova Radio-televizija Srbije, Novi Sad – Beograd, 2017., str. 23-24.

¹⁹ Čedomir Popov, *Građanska Evropa...*, knjiga 2, Matica srpska, Novi Sad, 1989., str. 35.

raka diplomatskim sredstvima i dalja izgradnja vazalne države koja će, vremenom, dovesti do stvaranja potpuno nezavisne srpske države. Miloševa zamisao se, međutim, nije mogla ostvariti ako bi je „Karađorđe“ ugrožavao. Zbog toga je knez Miloš, 26. jula 1817. godine, nedaleko od sela Radovanje kod Velike Plane, ubio „Karađorđa“.

Tri godine nakon ubistva „Karađorđa“, „heteristi“ su pokušali pridobiti i kneza Miloša, pa je, oktobra 1820. godine, Ipsilantis uputio knezu Milošu poziv za rat sa Turskom, a krajem decembra 1820. godine i nacrt grčko-srpskog saveza. Ovaj nacrt je pao u ruke turskim carnicima, ali je istraga, koja je tim povodom pokrenuta u Carigradu, bila brzo obustavljena, budući da je knez Miloš, početkom februara 1821, odbio pozive „Heterije“ da se priključi ustanku iz razloga koji su opisani ranije u tekstu, a i zbog toga što nije verovao da iza njih stoji zvanična Rusija. Međutim, napominjemo da je knez Miloš, iako je odbio poziv „Heterije“ da se direktno priključi ustanku, ipak pomagao Grke tokom njihove oslobodilačke borbe 1821-1830. godine, tako što je otkupljivao grčko roblje i vraćao mu slobodu zbog čega ga je, 1835. godine, grčki kralj Oto I fon Vitelsbah odlikovao ordenom „Spasitelja“.²⁰

„Heterija“ je i na drugim stranama doživela neuspeh u nastojanjima da pokrene opšteg balkanski ustanak hrišćana protiv turske vlasti. U Bugarskoj je takođe izostao ustanak, a ni Crna Gora²¹ se nije značajnije angažovala u borbi sa Turcima i pored nekih lokalnih sukoba na reci Morači u 1820. godini.

Početkom 1821. godine, iako u mnogim krajevima Balkana nije obezbedila podršku, „Heterija“ je odlučila da krene u akciju oslobođenja Grčke i ostalih hrišćanskih oblasti Balkanskog poluostrva.

Ustanak u Vlaškoj i Moldaviji

„Heterija“ je akciju započela u autonomnim rumunskim kneževinama Vlaškoj i Moldaviji. Ustanak rumunskog stanovništva protiv Osmanskog Carstva otpočeo je 4. februara 1821. godine u Vlaškoj, pod vođstvom Tudora Vladimireskua – bivšeg učesnika Rusko-turskog rata (1806-1812), pripadnika rumunske tajne organizacije osnovane 1816. godine čiji je cilj bio oslobođenje Rumuna od osmanske vlasti i člana „Heterije“ od 1819. godine. Vladimiresku je ustanak podigao verujući da je „Heterija“ obezbedila podršku Rusije za planirani ustanak balkanskih hrišćana.

Rumunskim ustanicima su se ubrzo, 6. marta 1821, priključili i „heteristi“ koji su, pod komandom Aleksandrosa Ipsilantisa, prešli preko reke Prut koja je predstavljala granicu između Rusije i Osmanskog Carstva i podigli ustanak u Moldaviji.

Međutim, oslobođenje Rumuna od osmanske vlasti nije bio jedini Vladimireskuov cilj. Naime, on je zahtevao i prestanak biranja „fanariota“ za kneževe Vlaške i Moldavije, sazivanje narodnog predstavništva sastavljenog od svih slojeva rumunskog naroda, organizaciju narodne vojske, te poresku reformu i oslobađanje Vlaške od trogodišnje uplate danka. Ovaj program privukao je rumunske seljačke mase, pa se ustanak počeo pretva-

²⁰ *Istorija srpskog naroda*, knjiga V, tom I, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981., str. 148.; Života Marković, *Miloš Obrenović, prvi knjaz srpski*, Narodni muzej Užice, Spomen-obeležje „Kadinjača“, Užice, 1991., str. 84.

²¹ Crna Gora se ustankom protiv Turaka, koji se dogodio 1697. godine, izborila za status vazalne države. Potpunu nezavisnost je dobila na Berlinskom kongresu 13. jula 1878. godine. Prestonica Crne Gore nalazila se na Cetinju sve do 1918. godine. Od 1945. godine prestonica je grad Podgorica.

rati u agrarnu revoluciju protiv boljara (rumunskih plemića) i „fanariota“. To je već bilo van Vladimireskuovog plana, pa je on bezuspešno pokušavao da spreči dalji razvoj događaja u tom pravcu. Sa druge strane, boljarski divan Vlaške suprotstavio se ustanku i pokušao pregovore sa Vladimireskuom.²² On je, pak, 21. marta 1821, osvojio Bukurešt - prestonicu Vlaške i doveo ustanak do vrhunca. Za to vreme, u Moldaviji, Ipsilantis je rasplamsavao pobunu i iz grada Jašija – prestonice Moldavije slao proklamacije. Ipsilantis je želeo spojiti snage oba ustanka, pa je krenuo ka Bukureštu u koga je ušao 27. marta 1821. godine, nudeći Vladimireskuu bližu saradnju koju je ovaj prihvatio i dalje verujući da iza „Heterije“ stoje ruske vlasti. Međutim, situacija se ubrzo preokrenula.

Naime, ruski car Aleksandr I Romanov se odrekao saučesništva u ustanku, oduzeo ruski oficirski čin Ipsilantisu, osudio njegov ustanak i pristao da ga turska vojskom uguši. Ovakav ruski stav proisticao je iz toga što je Rusija bila član „Svete alijanse“ čiji je cilj bio gušenje svih revolucija i ustanaka u Evropi i šire. Drugim rečima, trebalo je, koliko god je to moguće, vratiti stanje u Evropi koje je postojalo pre izbijanja Francuske buržoaske revolucije 1789. godine. Ovaj obrt događaja doveo je do konačnog razlaza Ipsilantisa i Vladimireskua. Vladimiresku, smatrajući da je prevaren od strane „heterista“, počeo je sve više da se usamljuje. Zbog toga je izgubio podršku „Heterije“, dok mu pregovori sa boljarima vlaškog divana nisu uspeali zbog težnji rumunskih seljačkih masa da izvedu agrarnu revoluciju i ukinu feudalizam.²³

Polovinom maja 1821, osmanska vojska je krenula u protivnapad. Vladimiresku je pokušao taktiku pregovaranja, ugledajući se na uspešan primer srpskog kneza Miloša I Obrenovića. Međutim, „heteristi“ su to smatrali za izdaju, pa su ga uhapsili i streljali 27. maja 1821. godine. Nakon toga, deo rumunskih ustanika je prišao „heteristima“, a deo se razbežao.

Borbu je nastavio Ipsilantis. Pripremao je prelazak u Bugarsku, pa je sa jednom bugarskom delegacijom dogovorio opšti ustanak u Bugarskoj. Ali, usled gubitka ruske podrške i turske protivofanzive, to je bilo neizvodivo. Već 29. maja 1821. godine pao je Bukurešt, a 19. juna 1821 kod grada Dragašani u centralnoj Vlaškoj vodila se odlučujuća bitka u kojoj su „heteristi“ poraženi i u kojoj je izginuo cvet grčke omladine koji je bio skoncentrisan u tzv. „posvećenom bataljonu“. Ipsilantis je bežeći od turske potere, 27. juna 1821, prešao u Habsburšku Monarhiju, ali je tamo odmah uhapšen.²⁴ Za to vreme, u Moldaviji su poslednji otpor pružali Jorgakis Nikolau „Olimpios“ (Đorđe Jorgač) i „Karađorđev“ vojvoda iz Prvog srpskog ustanka i bivši predsednik Praviteljstvujušeg sovjeta serbskog, tj. Vlade Srbije - Mladen Milovanović²⁵. Oni su bili opkoljeni u manastiru Seku kod grada Pjatra Njamc u severnoj Moldaviji i tu su pružili ogorčeni otpor, ali je na kraju, 29. juna, njihov odred bio uništen. Nikolau „Olimpios“ je poginuo, dok je Milovanović uspeo da preživi uništenje odreda i spasi se bekstvom. U Moldaviji je takođe otpor pružao drugi odred heterista koji se pod borbom probijao ka ruskoj granici. Poslednji otpor ovaj odred je pružio kod sela Skuleni na reci Prut u oblasti grada Jaši, 30. juna 1821, gde je pretrpeo te-

²² Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije...*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 30.

²³ Isto, str. 30.

²⁴ Aleksandros Ipsilantis je u zatočeništvu u Habsburškoj Monarhiji proveo šest godina – do 1827. godine, kada je pušten na insistiranje ruskog cara Nikolaja I Romanova. Umro je 1828. godine u Beču.

²⁵ Vojvoda Mladen Milovanović je tokom Prvog srpskog ustanka predsednik Praviteljstvujušeg sovjeta serbskog, tj. Vlade Srbije bio od 1808. do 1809. godine.

ške gubitke. Deo odreda je uništen, a deo je uspeo da pređe u Rusiju. Tako je ugušen ustanak u autonomnim rumunskim kneževinama. Ali na jugu Balkanskog poluostrva - u Grčkoj, u međuvremenu je buknuo jedan drugi ustanak koji će potresti Osmansko Carstvo i izazvati veliku pažnju najjačih evropskih država.

Početak Grčkog ustanka

Još 7. februara 1821. godine na poruku Aleksandrosa Ipsilantisa i „Filiki heterije“ sastali su se u Vostici, na severu Peloponeza (Moreje) grčke starešine zvane „primati“ radi dogovora o podizanju ustanka uporedo sa ustankom u Vlaškoj i Moldaviji.

Ali, pre nego što počnemo izlaganje o Grčkom ustanku, ukazaćemo na raspored grčkog, sa jedne i turskog i ostalog muslimanskog stanovništva, sa druge strane, u Osmanskom Carstvu. Na Peloponezu, gde je i izbio ustanak, kao i u ostalim delovima moderne Grčke (južno od planine Olimp i istočno od oblasti Epir na severozapadu moderne Grčke), kao i na Kritu i ostalim egejskim ostrvima, živelo je izmešano grčko pravoslavno hrišćansko stanovništvo i muslimansko sunitsko stanovništvo, koje u velikoj većini nije bilo tursko u etničkom smislu reči, već islamizovano grčko stanovništvo, slično islamizovanom stanovništvu slovenskih oblasti Balkana.²⁶ Sa druge strane, Grci su u velikom broju živeli i u drugim delovima Osmanskog Carstva, a naročito u samoj osmanskoj prestonici Carigradu, na Prinčevskim ostrvima u Mramornom moru, nedaleko od Carigrada, na poluostrvu Halkidiki, u Solunu, Epiru i južnim krajevima Egejske Makedonije, na egejskoj obali zapadne Trakije, na planini Strandža na današnjoj bugarsko-turskoj granici, u dolini reke Marice od njenog ušća u Egejsko more pa sve do Svilengrada u današnjoj Bugarskoj, na celoj crnomorskoj obali današnje Bugarske, na ostrvu Kipar, na zapadnoj obali Male Azije i to najviše u Smirni (Izmiru), a dosta ih je bilo i u unutrašnjosti Male Azije i na maloazijskoj obali Crnog mora. Naročito velika koncentracija Grka na maloazijskoj obali Crnog mora bila je u Trapezuntu (Trabzonu) i u oblastima nekadašnjeg srednjovekovnog Trapezuntskog Carstva, koje je postojalo od 1204. do 1461. godine. Naravno, u Maloj Aziji, Carigradu i na Kipru, Grci su živeli izmešani sa pravim etničkim Turcima i ostalim narodima.²⁷ Zbog toga što je grčki narod u ogromnom broju živio u centralnim oblastima

²⁶ Svakako, u ovim oblastima grčko pravoslavno hrišćansko stanovništvo je činilo većinu. Napominjemo još i to da je u pomenutim oblastima (izuzev Krita), od druge polovine 15. veka, živio i značajan broj Albanaca pravoslavne hrišćanske veroispovesti zvanii Arvaniti. Oni su, do kraja 19. veka, asimilovani tako da danas smatraju sebe Grcima iako su sačuvali svoj albanski jezik kojim vladaju isto toliko dobro kao i grčkim. Pored Arvanita, u pomenutim oblastima (ali ovaj put bez Peloponeza) i na egejskim ostrvima živio je i veliki broj Aromuna (Vlaha, Cincara) koji su takođe, do kraja 19. veka, uglavnom helenizovani.

²⁷ U Carigradu i Maloj Aziji većinu su činili Turci u etničkom smislu te reči, izuzev u gradu Smirna (Izmir) i njegovoj oblasti na egejskoj maloazijskoj oblasti, gde su većinu činili Grci. Na Prinčevskim ostrvima, Kipru, Halkidiki, u Solunu i u južnim krajevima Egejske Makedonije većinu su činili Grci (s tim što je u južnoj Egejskoj Makedoniji živio i veliki broj Makedonaca kao i u Solunu u kome je živio i veliki broj Jevreja). Na egejskoj obali zapadne Trakije Grci su takođe činili većinu ali je bilo i dosta Turaka (u etničkom smislu) dok su u dolini Marice od njenog ušća u Egejsko more do Svilengrada u današnjoj Bugarskoj većinu činili Turci a takođe je bilo i nešto Bugara. Grci su činili većinu i u Epiru ali je u toj oblasti živelo i puno Aromuna (Vlaha, Cincara) kao i muslimanskih i pravoslavnih Albanaca. Na planini Strandža većinu su činili Grci, ali je bilo i Bugara i Turaka u etničkom smislu te reči. Na crnomorskoj obali današnje Bugarske, na prostoru severno od mesta gde planinski lanac Balkan ulazi u Crno more, većinu su činili Bugari i Turci (u etničkom smislu), dok je na prostoru južno od ulaska Balkana u Crno more većinsko sta-

Osmanskog Carstva, uključujući i Carigrad,²⁸ njegov ustanak je bio najkrvaviji među svim ustanacima balkanskih hrišćanskih naroda i vođen je do istrebljenja i sa grčke i sa turske strane.²⁹

Grčki ustanak se može podeliti u tri faze: 1821-1825, 1825-1827 i 1827-1830. godine. „Heterija“ je označila veliko poluostrvo Peloponez za jezgro ustanka, zahvaljujući odlučnosti sultana Mahmuda II da uništi Ali-pašu Janjinskog.³⁰ Pomenuti paša je, 1820. godine, vladao pašalucima koji su se prostirali od Elbasana na severu (danas u centralnoj Albaniji) do Trikale u Tesaliji na jugu (danas u centralnoj Grčkoj).³¹ Prestonica mu je bila u Janjini, u Epiru. On se odmetnuo od sultana i stvorio svoju, skoro potpuno nezavisnu državu, slično kao Osman Pazvan-Oglu u severozapadnoj Bugarskoj, sa centrom u Vidinu, uoči izbijanja Prvog srpskog ustanka 1804. godine. Ali-paša Janjinski uvideo je značaj grčkog revolucionarnog pokreta i počeo je istraživati mogućnosti saradnje sa njim.³² U proleće 1820, sultan je otpočeo napad na Ali-pašu Janjinskog, a neuspeh osmanskog komandanta primorao je sultana Mahmuda II da pošalje u pomoć svojoj vojsci garnizone sa Peloponeza. To je donelo pobedu nad Ali-pašom u februaru 1822. godine, ali su tako oslabljene turske trupe na Peloponezu. Inače, Peloponez je od 1774. godine uživao neku vrstu autonomije, slično Srbiji tj. Smederevskom sandžaku, u periodu 1791-1801. godine.³³ Tako je „Heterija“, zahvaljujući nizu drugih događaja, mogla u ovoj oblasti stupiti u akciju pod olakšavajućim okolnostima.

Nedugo po izbijanju ustanka u Vlaškoj i Moldaviji, počeli su, 30. marta 1821, prvi neredi i obračuni sa Turcima u Kalavriti na severu Peloponeza. Već 2. aprila 1821 na ustanak se podigla i oblast Mani (na jugu Peloponeza), a 4. aprila 1821 oslobođen je grad Kalamata na jugu Peloponeza. U manastiru Svete Lavre, nedaleko od Patre, na severu Peloponeza, 6. aprila (25. marta po starom kalendaru) 1821. godine član „Heterije“, mitropolit Germanos, proglasio je opšti ustanak protiv Osmanskog Carstva. Počela je oslobodilačka i revolucionarna akcija grčkog naroda.

Prva faza Grčkog ustanka (1821-1825)

Osmansko Carstvo je buknuo.³⁴ Već 9. aprila 1821. godine novoosnovani „Senat Mesenije“³⁵ uputio je proklamaciju evropskim državama o rešenosti grčkog naroda da sebi izvojuje nezavisnost.³⁶ Ustanak se veoma brzo proširio i već do 14. aprila 1821. godi-

---

novništvo bilo grčko, ali je i tu takođe bilo mnogo Bugara i Turaka (u etničkom smislu). U Carigradu je, pak, pored Turaka (u etničkom smislu) i Grka, živeo i veliki broj Jevreja i hrišćanskih Jermena.

²⁸ O geografskom rasporedu Grka, na primer, vidi: Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnove antropogeografije*, knjiga prva, Hrvatski štamparski zavod d. d., Zagreb, 1922., str. 241-243.

²⁹ Po žrtvama i krvavosti, odmah iza Grčkog ustanka su, svakako, Prvi i Drugi srpski ustanak. Procenjuje se da je u Prvom srpskom ustanku stradalo 60 000 Srba, 90 000 Turaka i 2 000 Rusa (Rusi su u periodu od 1807. do 1812. godine ratovali zajedno sa Srbima), ukupno 152 000 ljudi, dok se za Drugi srpski ustanak procenjuje da je stradalo 5 000 Srba i 13 000 Turaka, ukupno 18 000 ljudi.

³⁰ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana 1804-1945*, CLIO, Beograd, 2001., str. 55.

³¹ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999...*, deo 1, Samizdat B92, Beograd, 2001., str. 43.

³² Isto, str. 42.

³³ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana...*, CLIO, Beograd, 2001., str. 55.

³⁴ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999...*, deo 1, Samizdat B92, Beograd, 2001., str. 43.

³⁵ Mesenija je oblast na jugu Peloponeza.

³⁶ Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije...*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 31.

ne ceo Peloponez je bio u plamenu. Ustanak se polovinom aprila proširio preko Istamske prevlake³⁷ u centralnu Grčku, pa je tako turski garnizon u Atini blokiran na Akropolju. Do kraja aprila 1821. godine zahvaćena su i egejska ostrva Psara, Hidra i Speces koja su ustanicima obezbedila ratnu flotu. Na Peloponezu, malobrojne osmanske trupe primorane su na povlačenje u priobalska utvrđenja. Maja meseca ustala je Tesalija, a u junu Krit. U Epiru nije došlo do ustanka, jer su u toj oblasti jake osmanske trupe vodile borbu protiv Ali-paše Janjinskog. Ustanici su, do početka oktobra 1821, uspeali da oslobode celu Grčku južno od linije zaliv Arta na Jonskom moru-Pagasteički zaliv na Egejskom moru³⁸, osim Patre³⁹, Naflija, Atine i Tive (antičke Tebe) u kojima su se nalazili opsednuti turski garnizoni.⁴⁰ U pomenutom periodu takođe su oslobođena i mnoga egejska ostrva.

Međutim, sa početkom borbi i izbijanjem ustanka otpočeli su i međusobni pogromi i pustošenja. U Carigradu je sultan Mahmud II optužio vasiljenskog patrijarha Grigoriosa V da nije uspeo održati kontrolu nad pravoslavnim stanovništvom u autonomnim rumunskim kneževinama, Grčkoj, Makedoniji i Trakiji.⁴¹ U nedelju, 16. aprila, na Cveti, patrijarh Grigorios V objavio je ekskomunikaciju svih Grka koji su ustali protiv Osmanskog Carstva, ali sultanu Mahmudu II to nije bilo dovoljno. On je smatrao da patrijarh mora da bude kažnjen zato što nije održao odanost pravoslavnog stanovništva Turskom Carstvu. Šest dana kasnije, 22. aprila, za vreme liturgije osmanske „zaptije“ (policajci) su uhapsile patrijarha, a zatim ga obesile na kapiji fanarske četvrti u Carigradu. Posle toga usledilo je svirepo uklanjanje pravoslavnog sveštenstva u nekim delovima Osmanskog Carstva. Sredinom aprila, janjičari i tursko-muslimanska masa ustremili su se na Grke u Carigradu i širom carstva, pa su počinjeni strahoviti zločini. Turska masa je u Smirni (Izmiru) desetkovala grčko hrišćansko stanovništvo, a zaklala je čak i glavnog gradskog mulu i nekoliko osmanskih dostojanstvenika koji su pokušali da zaštite Grke.⁴² Na egejskom ostrvu

³⁷ Istamska prevlaka povezuje poluostrvo Peloponez sa centralnim delom Grčke.

³⁸ Linija zaliv Arta-Pagasteički zaliv, grubo uzevši, razdvaja oblasti Epira i Tesalije na severu od Akarnanije, Evirnanije, Etolije, Fokide, Beotije, Atike i Peloponeza na jugu. Kod zaliva Arta se nalazi istoimeni grad dok je na Pagasteičkom zalivu najvažniji grad Volos.

³⁹ Patra je ostala u turskim rukama sve do 7. oktobra 1828. godine.

⁴⁰ Oslobođenju Peloponeza, na samom početku ustanka, naročito su doprinele pobeđe grčkih ustanika nad turskim snagama u bitkama vođenim u centralnom delu Peloponeza – Arkadiji, kod sela Doliana, 18. maja 1821, Valteci, 24. maja 1821 i Lukas, 10. avgusta 1821. godine. Kod Doliane, Grcima je komandovao Nikitas Stamatelopoulos „Nikitaras“ (poznat i kao „Turkofagos“ tj. na srpskom „Turkožder“) a Turcima, Čehaja-beg Mustafa, Mehmed Salih-aga i Sieh Nedžip. Kod Valtecija, grčki komandanti su bili Teodoros Kolokotronis, Kiriakulis Mavromihalis i Anagnostis Papageorgiu „Anagnostaras“ a turski Čehaja-beg Mustafa i Rubi-beg dok su kod Lukasa grčki zapovednici bili Teodoros Kolokotronis, Dimitris Plaputas, Janis Dages i Dimitrios Delijanias a turski Ali-beg, Kabir Čehaja i Abdul Bulukbaši. Kruna uspeha je svakako bilo osvajanje administrativnog centra Peloponeza – grada Tripoli u Arkadiji, 26. septembra 1821. godine, a to je ostvario Teodoros Kolokotronis pobeđivši Čehaja-beg Mustafu.

U centralnoj Grčkoj, pak, grčki ustanici su, pod komandom Anastasiosa Diakosa, Dimitriosa Panurgiasa i Janisa Divoniotisa, na početku ustanka najpre bili poraženi u bici kod Alamanskog mosta u Fokidi, nedaleko od Termopiskog klanca, 22. aprila 1821, od strane turske vojske kojom je zapovedao Omer Vrioni. Vrioniju je posle ove pobeđe naređeno da krene na Peloponez ali do njega nije stigao jer su ga Grci, ovaj put pod komandom Odisejasa Andrucosa, potukli, takođe u Fokidi, kod grada Gravija 8. maja 1821. Naredni pokušaj turskog prodora na jug u centralnoj Grčkoj, u 1821. godini, sprečen je bitkom kod sela Vasilika (opet u Fokidi kod Termopiskog klanca) kada su, 25. avgusta, Odisejas Andrucos, Dimitrios Panurgias i Janis Guras porazili Behrem-pašu.

⁴¹ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999...*, deo 1, Samizdat B92, Beograd, 2001., str. 43.

⁴² Isto, str. 43.

Hios je, od aprila do avgusta 1822. godine, od 113 000 Grka, turski pokolj preživelo 22 000 ljudi (25 000 je bilo ubijeno, 45 000 prodato u ropstvo, a 21 000 je otišla u izbegništvo). Pogromi su zauvek uništili moć „fanariota“, ali sa njima i veliki deo finansijskih prihoda Osmanskog Carstva. Sa druge strane, na Peloponezu su grčki ustanici, od početka aprila do početka maja 1821. godine, ubili oko 15 000 muslimana, a muslimansko stanovništvo napadano je i u oslobođenim delovima centralne Grčke.

Paralelno sa borbama izgrađivane su institucije nove grčke države. U roku od samo nekoliko meseci pojavile su se tri oblasne grčke ustaničke vlade.⁴³ Naime, Grčki ustanak nije imao vrhovnog vođu, kao što je bio slučaj sa ustancima u Srbiji. Od pomenute tri oblasne vlade, jedna je bila „Peloponeski senat“ na Peloponezu, druga se nalazila u Misolongiju na zapadu centralne Grčke, a treća je bila na istoku centralne Grčke. Na čelu „Peloponeskog senata“ bio je episkop Teodoritos od Vresthene, vlade u Misolongiju - Aleksandros Mavrokordatos, a vlade na istoku centralne Grčke - Teodoros Negris. Januara 1822. godine u selu Nea Epidavros⁴⁴ kod grada Nafplio, na istoku Peloponeza, održana je prva Narodna skupština ustaničke Grčke. Na njoj je proglašena nezavisnost Grčke, donet prvi ustav Grčke i izvršeno objedinjavanje tri pomenute vlade. Za prvog grčkog predsednika vlade izabran je Aleksandros Mavrokordatos,⁴⁵ a za sedište vlade privremeno je određen Nea Epidavros.

Međutim, od samog početka ustanka u Grčkoj odvijao se sukob između vojnih vođa ustanka zvanih „kapoi“ (to su uglavnom bili bivši „klefti“ i „armatoli“) i civilnog vođstva. „Kapoi“ su želeli da zauzmu mesta proteranih turskih feudalaca, dok je civilno vođstvo ustanka imalo drugačije ciljeve – izgradnju države oslobođene od feudalizma i ostataka prošlosti u kojoj je dominiralo tursko nasleđe. Dakle, u osnovi, postojala je razlika između onih koji su želeli da uvedu evropski politički sistem u Grčku i onih koji su bili za očuvanje starog poretka, naravno bez osmanske móre nad glavom.⁴⁶ Zbog ovako suprotstavljenih stavova dolazilo je do oružanih sukoba između pristalica ove dve struje, ali je do obračuna dolazilo i između vojnih družina raznih „kapoa“. Sve to iscrpljivalo je snagu ustanika, što će imati tragične posledice prilikom tursko-egipatske ofanzive u drugoj fazi ustanka.

U međuvremenu, u prvoj fazi, ustanici su, južno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv, nizali uspehe. Do kraja juna 1822. godine oslobođene su Atina i Tiva (Teba). Grčka flota, pod komandom Konstantinosa Kanarisa, 18-19. juna 1822, potukla je tursku (kojom je komandovao Nasuhzade Ali-paša), kod Hiosa. Ali, i Turci su postigli značajne uspehe. Naime, do proleća 1822, ugušili su ustanke severno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv. Najpre su se pozabavili ustankom na Halkidikiju i ostrvu Tasos, koji je izbio krajem maja 1821, a koga su podržavali kaluđeri sa Atosa (Svete Gore). Turci su, do novembra 1821, osvojili i spalili skoro ceo Halkidiki i Tasos, a 27. decembra iste godine ušli su u Kareju na Atosu. Februara 1822. godine izbio je ustanak sa centrom u Nausi,⁴⁷ u Egejskoj Makedoniji. Ustanici su na-

⁴³ Ričard Klog, *Istorija Grčke novog doba*, CLIO, Beograd, 2000., str. 41.

⁴⁴ Selo se u to vreme zvalo Piada.

⁴⁵ Predsednici vlada Grčke tokom ustanka su bili: Aleksandros Mavrokordatos (1822-1823), Petros Mavromihalis (1823), Jorgos Kunturiotis (1823-1826) i Andreas Zaimis (1826-1827). Godine 1827. funkcija predsednika vlade je ukinuta i uvedena funkcija guvernera (predsednika) Grčke.

⁴⁶ Ričard Klog, *Istorija Grčke...*, CLIO, Beograd, 2000., str. 43.

⁴⁷ Grčko stanovništvo grad zove Nausa dok ga makedonsko stanovništvo naziva Neguš. Srpsko stanovništvo ga zove Njeguš. U ovom ustanku je pored grčkog, učestvovalo i lokalno makedonsko stanovništvo.

pali Veriju,⁴⁸ ali Turci su brzo organizovali protivofanzivu i potisli ustanike, a posle strašnih borbi, na juriš su zauzeli, aprila 1822, i centar ustanka Nausu. Istog meseca osvojili su i egejsko ostrvo Hios. Potom su, do kraja maja 1822, potukli ustanike u Tesaliji koje je vodio „Tesalo-magnezijski senat“ i deblokirali su Volos koji je bio pod opsadom Grka. Konačno, u bici kod Pete u blizini Arte 16. jula 1822, turska vojska, pod komandom Omera Vrionija, potukla je grčke ustanike na čelu sa Aleksandrosom Mavrokordatosom.

Nakon nabrojanih uspeha, Turci su počeli sa planiranjem ofanzive na grčke oblasti južno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv, radi gušenja Grčkog ustanka. Osmanska vojska, pod komandom Mahmud Dramali-paše, krenula je u napad i upala na sever Peloponeza, ali su je grčki ustanici, kojima je zapovedao Teodoros Kolokotronis, potukli u bitci kod Dervenakije, nedaleko od Korinta, od 7. do 9. avgusta 1822. godine.

Po propasti kopnene ofanzive, Turci su doživeli novi poraz, ovaj put ponovo na moru. Naime, grčka flota pod komandom Andreasa Vokosa „Miaulisa“ potukla je, od 20. do 25. septembra 1822, tursku flotu pod komandom Kara Mehmed-paše u bici u Argolidskom (Nafplijskom) zalivu kod istočne obale Peloponeza. Taj poraz konačno je uticao da se, početkom oktobra, preda turski garnizon u Nafpliju čime je ovaj grad konačno pao u ruke Grka posle čega je proglašen za prestonicu Grčke.⁴⁹

Naredna turska kopnena ofanziva, takođe je doživela propast kada je osmanska vojska, pod komandom Mustafa-paše Bušatlije, potučena od grčke vojske koju je vodio Markos Bocaris, u bici kod gradića Karpenisi u Evritaniji, 8-9. avgusta 1823.⁵⁰ Uz to, tokom 1824. godine, turska flota je doživela još dva poraza od grčke: kod egejskih ostrva Samos (17. avgusta) i Leros (10. septembra). Turskom flotom je u obe bitke komandovao Husref-paša, dok je grčkom kod Samosa zapovedao Jorgos Saksturis, a kod Lerosa, Andreas Vokos „Miaulis“.

Tako je uspostavljena ravnoteža snaga koja je potrajala do 1825. Turci su uspeli da spreče širenje ustanka severno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv, dok su Grci onemogućavali pokušaje turskih prodora južno od pomenute linije. Situacija će se značajno promeniti od 1825. godine.

Druga faza Grčkog ustanka (1825-1827)

Godine 1824, činilo se da je sultan Mahmud II konačno pronašao način za gušenje Grčkog ustanka. Naime, tokom pomenute godine, vodio je pregovore sa svojim egipatskim namesnikom Mehmed Alijom, koji je pristao da pomogne, ali pod dva uslova: da na upravu dobije Krit, dok bi Peloponez dobio njegov sin, Ibrahim-paša. Pošto je sultan prihvatio uslove, tursko-egipatske trupe i flota su, u periodu od kraja jula do kraja septembra 1824, porazile ustanike na Kritu i određenom broju egejskih ostrva, dok je za 1825-u pripremljena velika tursko-egipatska ofanziva na kontinentalnu Grčku.

⁴⁸ Grčko stanovništvo grad zove Verija dok ga srpsko i makedonsko zove Ber.

⁴⁹ Nafplio je ostao glavni grad Grčke do 1827. godine kada je prestonica prebačena u grad Egina na istoime-nom ostrvu u Egejskom moru kod Atine. Godine 1829, Nafplio je ponovo proglašen za prestonicu i to je ostao do 1834. godine kada je prestonica prebačena u Atinu gde se i danas nalazi.

⁵⁰ Markos Bocaris je poginuo u ovoj bici ali su, kako smo videli u tekstu, Grci odneli pobedu.

Početak 1825. godine (24. februara) tursko-egipatska flota, pod komandom Ibrahim-paše, stigla je do zapadne obale Peloponeza i otpočela iskrcavanje kopnenih trupa nedaleko od sela Metoni, kod Navarina (Navarino se danas zove Pilos). Pokušaji Grka da osujete iskrcavanje i dovoženje novih protivničkih snaga nisu uspjeli, pa su Turci i Arapi iz Egipta, početkom maja 1825, krenuli u veliku ofanzivu. Grke su potukli u dve bitke u oblasti Navarina: kod Sfakirije, 8. maja i Manijakija, 25. maja.⁵¹ Nešto ranije, na zapadu centralne Grčke, sredinom aprila 1825, zajedno sa turskim trupama koje su sa severa prodrle preko linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv, opseli su grad Misolongi na jonskoj obali. Posle pobjeda kod Sfakirije i Manijakija, tursko-egipatske trupe nastavile su ofanzivu. Grci su zgusnuli odbranu, ali nisu uspjeli da zaustave ofanzivu (na ovaj način su se pokazale tragične posledice pominjanog unutargrčkog razdora). Do kraja juna 1825, tursko-egipatske snage su osvojile skoro ceo Peloponez i krenule na grčku prestonicu – Nafplio. Tek tu, na samom istoku Peloponeza, nedaleko od Nafplija, 25. juna 1825, bile su zauzete u bici „kod mlinova oblasti Lerna“. Janis Makrijanis, Demetrios Ipsilantis⁵² i Konstantinos Mavromihalis⁵³, koji su komandovali grčkim snagama, konačno su, kod pomenutih mlinova, potisli tursko-egipatske trupe, predvođene Ibrahim-pašom.

Ali, ova pobjeda, osim spasavanja prestonice i samog istoka Peloponeza, nije mnogo popravila grčku situaciju. Tursko-egipatske snage stavile su Peloponez pod oganj i mač, a postoje nagoveštaji da je Ibrahim-paša želeo iskoreniti svo grčko stanovništvo ovog velikog poluostrva, da bi ga naselio Arapima iz Egipta.⁵⁴ Kako je tursko-egipatska flota nastavila da dovozi pojačanja iz Egipta, grčka flota, pod komandom Emanuila Tombazisa, pokušala je, 4. avgusta 1825, da je uništi dok je bila usidrena u luci u Aleksandriji, u Egiptu. Međutim, napad nije uspeo, pa je grčka flota morala da se povuče. U periodu od početka juna do kraja septembra, tursko-egipatska flota je potčinila i skoro sva ostrva u Egejskom moru.

Tokom naredne, 1826. godine, ofanziva protiv Grka se nastavila. Najpre je, početkom aprila 1826, nakon jednogodišnje opsade, pao Misolongi,⁵⁵ posle čega su Grci, istog meseca, zvanično zatražili intervenciju evropskih država protiv Osmanskog Carstva. Turske trupe su, pak, posle osvajanja Misolongija potčinile skoro celu centralnu Grčku i, avgusta 1826, opsele Atinu. Sa druge strane, 21. juna 1826, Ibrahim-paša je, sa svojim tursko-egipatskim snagama, žestoko napao oblast Mani, na krajnjem jugu Peloponeza (koja je još uvek bila neosvojena), gde se očajnički branio Petros Mavromihalis sa svojim trupama. Teške borbe potrajale su sve do 28. avgusta, kada su Grci uspjeli da odbiju Ibrahim-pašine napade.

Iako je veoma snažan gerilski otpor pružan na osvojenim teritorijama a to znači širom Peloponeza i u oblastima centralne Grčke južno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv, Grčki ustanak je, u celini, zapao u ozbiljnu krizu, sličnu onoj u Srbiji 1813. godine.⁵⁶ Slo-

⁵¹ Tursko-egipatskim trupama je, u obe bitke, komandovao Ibrahim-paša. Grčkim snagama kod Sfakirije komandovali su Aleksandros Mavrokordatos i Anastasios Camados, a kod Manijakija Grigorios Dikaios „Papaflessas“ i Pieros Voidis.

⁵² Demetrios Ipsilantis je bio mlađi brat Aleksandrosa Ipsilantis koga smo pominjali ranije u tekstu.

⁵³ Konstantinos Mavromihalis je bio mlađi brat Petrosa Mavromihalisa, predsednika grčke vlade tokom 1823. godine, koga smo pominjali ranije u tekstu.

⁵⁴ Frenklin Ford, *Evropa u doba revolucija...*, CLIO, Beograd, 2005., str. 322.

⁵⁵ Turci su i ranije pokušavali da osvoje Misolongi ali su u dvema opsadama (od kraja oktobra do kraja decembra 1822. godine i od sredine septembra do kraja novembra 1823. godine) doživeli neuspehe.

⁵⁶ Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije...*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 32.

bodna teritorija u Grčkoj bila je svedena na krajnji istok Peloponeza sa Nafplijom, krajnji jug Peloponeza (oblast Mani), nekoliko egejskih ostrva i Atinu koja je bila pod opsadom. Pomenuti gerilski otpor dovodio je i do pravih bitaka pa su tako, u kasnu jesen 1826. godine (od 18. do 24. novembra), kod grada Arahova u Beotiji, Grci postigli uspeh koji im je podigao moral, kada je Jorgos Karaiskos potukao Mustafa-bega, međutim to je anulirano već 8. februara 1827, kada je Rešid Mehmed-paša potukao Dionisiosa Vurvahisa, Vasosa Mavrouniotisa i Panajotakisa Notarasa kod Kamatera nedaleko od Atine.

U proleće 1827, Grci su, na zasedanju Narodne skupštine u Trezenu (u periodu mart-maj), na istoku Peloponeza, doneli novi ustav (kojim je zamenjen onaj iz 1823. godine koji je, pak, pomenute godine bio zamenio ustav donet godinu dana ranije – 1822. godine), ukinuta je funkcija predsednika vlade i uvedena funkcija guvernera (predsednika) Grčke. Za guvernera (predsednika) Grčke izabran je grof Janis Kapodistrijas, poreklom Grk, bivši ministar spoljnih poslova Rusije⁵⁷ i savetnik pokojnog ruskog cara cara Aleksandra I Romanova. Njegov mandat je trebalo da traje sedam godina, ali je u trenutku kada je izabran izgledalo da će malo šta preživeti neprijateljsku najezdu, tim pre što su Turci, početkom juna 1827. godine, konačno osvojili Atinu. Grci su sada, kao jedini spas, očekivali intervenciju evropskih država protiv Osmanskog Carstva.

Treća faza ustanka i oslobađanje Grčke (1827–1830)

Od početka ustanka, Grci su pridobili simpatije liberalne evropske i severnoameričke inteligencije i mnogih evropskih vlada. Sa druge strane, evropski bankari, brodovlasnici i poslovni krugovi videli su priliku za poslovne investicije. Tako je nastala situacija da su se u Grčku sjatili razni dobrovoljci: idealisti, pesnici, avanturisti, nacionalni revolucionari i drugi⁵⁸ (najpoznatiji je bio britanski pesnik lord Džordž Gordon Bajron koji je, 5. januara 1824. godine, stigao u grad Misolongi u kome je i umro od malarije, 19. aprila iste godine).

Još pre zvaničnog grčkog zahteva za intervenciju iz aprila 1826., Rusija je, počevši od 1825, predlagala da se Grčkoj dodeli status vazalne države pod osmanskim suverenitetom. Nakon što su Grci zvanično uputili pomenuti zahtev za intervenciju, Rusiji se pridružila i Velika Britanija⁵⁹, tako da su dve države 4. aprila 1826, u ruskoj prestonici Sankt Peterburgu, potpisale protokol po kome je Grčka trebalo da postane vazalna država pod nominalnim osmanskim suverenitetom. Kako su, u međuvremenu, Turci sve više napredovali, Britanija, Rusija i Francuska su, 6. jula 1827, u glavnom gradu Britanije – Londonu, potpisale protokol po kome su se tri pomenute države obavezale da će, pomorskom ili nekom drugom silom, podržati pomirljiviju stranu u grčko-turskom sukobu, tj. onu stranu koja ne odbije strano posredovanje u rešavanju grčkog problema. Naravno, pretpo-

⁵⁷ Grof Janis Kapodistrijas je bio ministar spoljnih poslova Rusije od 1816. do 1822. godine.

⁵⁸ Pored dobrovoljaca iz različitih evropskih zemalja (uključujući i Rusiju), u Grčkom ustanku su učestvovali i dobrovoljci iz Srbije, Crne Gore, Vlaške i Moldavije kao i dobrovoljci iz redova drugih, od Turaka pokorenih balkanskih naroda kao što su Bugari, Vlasi, određeni broj pravoslavnih Albanaca iz današnje južne Albanije i dr. Takođe, na grčkoj strani je, takođe kao dobrovoljci, učestvovao i jedan broj Jermena. O svemu navedenom, na primer, vidi: Lukijanos Hasiotis, *Srpsko-grčki odnosi...*, Prometej, Radiodifuzna ustanova Radio-televizija Srbije, Novi Sad – Beograd, 2017., str. 23-24.

⁵⁹ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana...*, CLIO, Beograd, 2001., str. 58-59.

stavljalo se da će to biti Turska koja se u tom trenutku nalazila nadomak pobjede. Tako se, u leto i ranu jesen 1827, u blizini Peloponeza, okupila britansko-rusko-francuska flota pod komandom britanskog admirala Edvarda Kodringtona. Njemu su izdate neuobičajene naredbe. Trebalo je da zaustavi dovoženje tursko-egipatskog pojačanja u Grčku, a pri tome je trebao paziti da se operacije sprečavanja ne izrodi u oružani sukob.

Iste godine, 7. oktobra, u ruskom gradu Akerman,⁶⁰ na Crnom moru, Rusija i Turska (ova potonja pod pritiskom) potpisale su konvenciju kojom su potvrđene odredbe Sanktpeterburškog i Londonskog protokola. Međutim, Turska je izvrđavala ispunjavanje svih odredbi konvencije, a u međuvremenu je Osmansko Carstvo bilo sve bliže pobjedi. Ipak, usled sve većeg pritiska, komandant tursko-egipatskih snaga u Grčkoj, Ibrahim-paša, sredinom oktobra je nagovoren da na nekoliko sedmica obustavi operacije da bi se dala šansa pregovorima.⁶¹ Ali, 20. oktobra 1827, admiral Kodrington primio je vest da je Ibrahim-paša odlučio da odustane od pregovora i da je obnovio napade na grčke ustanike. Po primitku pomenute vesti, admiral Kodrington je naredio napad, tako da je združena flota evropskih država do nogu potukla tursko-egipatsku flotu Ibrahim-paše, u pomorskoj bici kod Navarina (Pilosa) kod zapadne Peloponeza, 20. oktobra 1827. godine, otpočevši, na taj način, intervenciju protiv Osmanskog Carstva. Iako je ovaj događaj u Carigradu izazvao talas demonstracija protiv Britanije, Rusije i Francuske, a sultan Mahmud II povukao pristanak na odredbe Akermanske konvencije objavivši, pri tom, sveti rat-džihad protiv Grka, to nije pomoglo da se poprave pozicije Osmanskog Carstva. Združena britansko-rusko-francuska flota onemogućavala je tursko-egipatske pomorske operacije i dopremanje pojačanja u Grčku. Ubrzo potom, Osmanskom Carstvu je stigla britansko-francuska ponuda za pregovore⁶² koji bi rezultirali mirnim povlačenjem tursko-egipatskih snaga iz Grčke. Kako su Turci odugovlačili sa odgovorom, Rusija je, 26. aprila 1828, objavila rat Osmanskom Carstvu (ovaj potez Rusije nije bio podržan od Britanije, međutim, Francuska je podržala Rusiju, tako da se Britanija nije dalje protivila). Ipak, stvari se nisu odvijale kako je očekivano. Naime, Rusi nikako nisu postizali napredak jer su osmanske snage pružale jak otpor u autonomnim rumunskim kneževima i severnoj Bugarskoj. Sa druge strane, dosadivši im da čekaju turski odgovor, francuske trupe (uz diplomatsku podršku Britanije i Rusije), pod komandom maršala Nikolasa Žozefa Mezona, iskrcale su se 30. avgusta 1828. godine kod sela Petalidi, nedaleko od Kalamate na jugu Peloponeza, sjedinile se sa grčkim ustanicima i odmah otpočele operacije protiv tursko-egipatskih trupa. Tako su sjedinjene francusko-grčke snage, do 30. oktobra 1828, potpuno porazile i proterale sa Peloponeza Turke i Arape iz Egipta (uključujući, 7. oktobra, i grad Patru koga su Turci držali od početka izbijanja Grčkog ustanka 1821) dok je grčka flota, uz podršku britansko-rusko-francuske flote, u istom periodu oslobodila mnoga ostrva u Egejskom moru. Takođe u oktobru 1828, grčke snage krenule su u ofanzivu i u centralnoj Grčkoj, pa su do kraja marta 1829. godine proterane turske trupe severno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv (izuzev Atine i njene okolne oblasti, gde su se turske snage utvrdile), tako da je, uglavnom, uspostavljena situacija kakva je bila pre tursko-egipatske ofanzive 1825. godine. Istog meseca (marta 1829), Britanija, Rusija i Francuska su još jedanput potvrdile međusobni dogovor da se Grčka proglasi za vazalnu državu pod nominalnim turskim suverenitetom.

⁶⁰ Akerman se od 1918. godine zove Bilgorod-Dnjistrovski i danas se nalazi u Ukrajini.

⁶¹ Frenklin Ford, *Evropa u doba revolucija...*, CLIO, Beograd, 2005., str. 325.

⁶² Rusija je bila protiv ove ponude jer je smatrala da Turska na to neće pristati ali se nije protivila britansko-francuskom pokušaju.

Konačno, i ruska vojska je postigla uspeh u ratu sa Turskom. Pod komandom generala Hansa fon Dejbiča, slomila je tursku odbranu 11. juna 1829. godine u bici kod Kulevče, blizu Šumena u severnoj Bugarskoj, nakon čega je put ka jugu bio otvoren. Rusi nisu gubili vreme već su odmah krenuli u ofanzivu i, do 20. avgusta, ušli u Jedrene, nakon čega je i samom Carigradu zapretila opasnost od pada. Zbog toga su Turci, konačno, pristali na pregovore koji su okončani 14. septembra, kada je u Jedrenu zaključen mir po kome se Osmansko Carstvo, između ostalog, obavezalo da će poštovati odredbe Sanpeterburškog i Londonskog protokola i Akermanske konvencije.

U međuvremenu, nešto pre zaključenja mira u Jedrenu, dogodila se završna bitka Grčkog ustanka. Naime, Turci su tokom pregovora, za svaki slučaj, pojačavali svoje snage u Trakiji, na potezu Jedrene-Carigrad, da bi mogli braniti svoju prestonicu u slučaju propasti mirovnih pregovora sa Rusijom. Tako su, početkom septembra 1829, pozvali i poslednje osmanske snage iz Grčke (one u Atini i okolini) da napuste svoje položaje u Grčkoj i dođu na pomenuti potez u Trakiji. Komandanti turske vojske u Atini – Aslan-beg i Osman-aga, sproveli su naređenje i počeli marš ka severu, prema Tesaliji. Međutim, njih su, 12. septembra 1829, kod sela Petra kod Tive (Tebe) u Beotiji, sačekale grčke snage pod komandom Demetriosia Ipsilantisa i Nikolaosa Kriezotisa i potukli ih u bici koja je usledila.

Ubrzo po zaključenju Jedrenskog sporazuma stigli su novi zahtevi Rusije, Britanije i Francuske prema Osmanskom Carstvu, po kojima su pomenute tri evropske države tražile od Turske da prizna potpunu nezavisnost Grčke. Nemajući više snage da se odupre, Turska je prihvatila taj zahtev, pa je na Londonskoj konferenciji, 3. februara 1830, proglašena nezavisna grčka država. Teritorija nove grčke države obuhvatala je prostore južno od linije zaliv Arta-Pagasteički zaliv, kao i određeni broj ostrva u Egejskom moru.⁶³ Uz to, određeno je da Grčka treba postati nasledna ustavna monarhija, na čelu sa kraljem.⁶⁴ Tako se, 3. februara 1830, pobedonosno završio Grčki ustanak protiv Osmanskog Carstva. Procenjuje se da je u njemu stradalo 100 000 Grka, 70 000 Turaka i Arapa iz Egipta, 261 Francuz, 70 Britanaca i 50 Rusa, ukupno 170 381 ljudi.

Događaji u Grčkoj od sticanja nezavisnosti 1830. godine do donošenja ustava 1844. godine

Guverner (predsednik) Grčke, grof Janis Kapodistrijas je, nakon što je njegova zemlja stekla nezavisnost, želeo uvesti centralizovanu vlast evropskog tipa. Takođe, želeo je da grčki seljaci postanu osnova nove moderne grčke države, slično kao što su to postali srpski seljaci u svojoj zemlji, nakon oslobođenja 1815. godine. Međutim, za sve navedene ciljeve, Kapodistijias nije imao ni uporišta, a ni ličnih pristalica.⁶⁵ Bio je neprijatno iznenađen i zatečen žestokim protivljenjem grčkih starešina i narodnih prvaka koji nisu hteli napustiti svoje stečene posede i privilegije. Budući da je bio lišen i podrške velikih evropskih država – Rusije, Velike Britanije i Francuske koje su želele da Grčka bude kraljevina

⁶³ Granice Grčke su konačno potvrđene novim Londonskim protokolom od 30. avgusta 1832. godine.

⁶⁴ Što se tiče Turske, ona je novu grčku državu zvanično priznala ugovorom u Carigradu, jula 1832. godine.

⁶⁵ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana...*, CLIO, Beograd, 2001., str. 60.

a ne republika, Kapodistrija je unapred bio osuđen na neuspeh. Nije mogao da plaća državnu upravu i vojsku pomoću kojih bi učvrstio svoju vlast, jer ga jednostavno niko od bivših „kapoa“ nije hteo slušati. To je doprinelo i da pretrpi potpuni neuspeh po pitanju preraspodele zemlje ostale od turskih spahija, jer grčki seljaci od nje nisu uspjeli dobiti ništa, a najveće površine prigrabili su bivši „kapoi“. Pošto nije imao oružanu silu pomoću koje bi nekadašnje „kapoe“ naterao na pravedniju preraspodelu, Kapodistrija je izgubio i podršku seljaka i siromašnih slojeva grčkog stanovništva. Ukratko, uspeo je da uvredi sve društvene slojeve i političke struje u Grčkoj a pri tom nijednu nije zadovoljio ili privukao na svoju stranu. Stanovnici egejskog ostrva Hidra su, čak, u avgustu 1831. godine, podigli ustanak protiv Kapodistrijaša koja je ovaj, s teškom mukom, ugušio.⁶⁶

Kako je znao da neće moći izbeći proglašavanje Grčke za kraljevinu, Kapodistrija je, još od februara 1830. godine, sa evropskim državama vodio pregovore o budućem grčkom monarhu.⁶⁷ Za grčkom kralja predložio je britanskom izabraniku Leopolda Saks-Koburg-Gota, nadajući se da će on moći proširiti grčke granice. Ali, pomenuti predlog se izjalovio, budući da je Leopold, 21. jula 1831, postao kralj novoosnovane Belgije.⁶⁸

Ubrzo po neuspehu sa izborom Leopolda Saks-Koburg-Gota i gušenja ustanka na ostrvu Hidra, Janis Kapodistrija se zavadio sa porodicom Mavromihalis koja je bila jedna od najmoćnijih u Grčkoj. Naime, budući da su se Mavromihalis najglasnije protivili svim pokušajima reformi, grčki predsednik je uhapsio njihovog vođu Petrosa (nekadašnjeg grčkog predsednika vlade i jednog od najznačajnijih ustaničkih komandanata). Zbog toga su Petrosov sin Jorgos i mlađi brat Konstantinos, u tadašnjoj grčkoj prestonici Nafpliju, 9. oktobra 1831, izvršili atentat na Kapodistrijaša, dok je ovaj izlazio iz crkve i ubili ga.

Za novog grčkog guvernera (predsednika) izabran je, 8. decembra 1831, Janisov mlađi brat, Avgustinos Kapodistrijaš. Taj potez, međutim, nije mogao zaustaviti građanski rat u Grčkoj koji je otpočeo tokom oktobra 1831, skoro odmah po ubistvu Janisa Kapodistrijaša. Tokom ovih sukoba regularna grčka vojska se potpuno raspala, takoreći prestala je postojati, a širom države sukobljavale su se razne paravojne jedinice i grupe. Ubrzo po vojsci, raspala se i vlada, a Avgustinos Kapodistrijaš je zbačen sa mesta predsednika 26. marta 1832. godine. Kako niko nije izabran kao njegov naslednik na predsedničkoj funkciji, nastala je opšta anarhija. Činilo se da je Grčka upala u strahovit i nerešiv krug nasilja, pa su Rusija, Britanija i Francuska odlučile da intervenišu tako što su ukinuli republiku i njen ustav iz 1827. godine te za grčkog kralja, 27. maja 1832. godine, proglasili bavarског (nemačkog) princa Ota fon Vitelsbaha, koji se, 6. februara 1833, iskrcao u Nafpliju. Istog dana formirana je i nova grčka vlada, a za njenog predsednika (premijera) postavljen je Spiridon Trikupis.⁶⁹ Dana 23. jula, vlada je proglasila i autokefalnost Grčke pravoslavne crkve od Vaseljenske patrijaršije u Carigradu. Grčka pravoslavna crkva je ponela rang arhiepiskopije a njen poglavar je poneo titulu „arhiepiskop Atinski i sve Helade“ koju i danas nosi.⁷⁰

⁶⁶ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999...*, deo 1, Samizdat B92, Beograd, 2001., str. 53.

⁶⁷ Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana...*, CLIO, Beograd, 2001., str. 61.

⁶⁸ Belgija je nastala otcpljenjem od Holandije, a to je ostvareno Belgijskom revolucijom koja je trajala od 25. avgusta 1830. do 21. jula 1831. godine.

⁶⁹ Spiridona Trikupisa je na mestu predsednika vlade, 24. oktobra 1833, zamenio Aleksandros Mavrokordatos koji je na toj poziciji ostao sve do završetka građanskog rata.

⁷⁰ Poglášavanje autokefalnosti izazvalo je sukob sa Vaseljenskom patrijaršijom koja je autokefalnost Grčke arhiepiskopije priznala tek 29. juna 1850. godine sporazumom po kome je Grčka arhiepiskopija ipak zadržala određene specijalne veze sa Vaseljenskom patrijaršijom.

Pošto je bio obezbeđen novcem od pomenutih evropskih država, kralj Oto I fon Vitelsbah je, posle obnavljanja vlade i uspostavljanja autokefalne grčke arhiepiskopije, obnovio regularnu grčku vojsku čiju je udarnu pesnicu činio kontigent od 4 000 Nemaca iz Bavorske.⁷¹ Usledila je velika vladina ofanziva koja je, do početka juna 1834. godine, uništila sve paravojne jedinice i grupe, čime je građanski rat okončan, a nova monarhijska vlast učvršćena. Naredne godine, tj. 23. februara 1835, uredbom je, kao važeća, proklamovana privremena recepcija vizantijskog prava zasnovana na „Heksabiblosu“ (srpski „Šestoknjižju“) pravnik Konstantinosa Armenopulosa⁷² ali je pogrešnim tumačenjem uredbe, u stvari primenjivan „Corpus iuris civilis“ (srpski „Zbornik građanskog prava“) koga je, u periodu 529-534. godine, sastavila komisija na čelu sa čuvenim pravnikom Tribonijanom⁷³ a po naređenju vizantijskog cara Justinijana I.⁷⁴ Dve godine kasnije, 3. maja 1837. godine, osnovan je Univerzitet u Atini koji je imao za misiju da bude centar i svetlo visokih nauka među Grcima u zemlji i van nje.

Već smo, ranije u tekstu, pomenuli da su Rusija, Velika Britanija i Francuska ukinule grčki ustav 1832. godine. Novi ustav, pak, nikako nije bio donošen već je kralj Oto I fon Vitelsbah vladao apsolutistički. Takav način vladavine na kraju je, uz mnoštvo drugih razloga,⁷⁵ isprovocirao vojni udar koji je, uz pomoć građanstva, izveden 3. septembra 1843. godine.⁷⁶ Kralj nije bio kadar da se suprotstavi jer je ostao bez ikakve podrške u političkim i vojnim krugovima. Stoga je vojni udar uspeo a kralj Oto I fon Vitelsbah bio primoran na popuštanje. Brzo je prihvatio zahteve političara i oficira pa je, 18. marta 1844. godine, na zasedanju grčke ustavotvorne skupštine u Atini donešen novi ustav prema kome je Grčka postala ustavna monarhija sa određenim obeležjima liberalne parlamentarne demokratije.⁷⁷

⁷¹ Bavarski vojnici su napustili Grčku tek 1838. godine.

⁷² Konstantinos Armenopulos (1320-1385), vizantijski pravnik i vaseseljski sudija Vizantijskog Carstva (vaseseljski sudija znači da je Konstantinos Armenopulos bio član Vrhovnog suda – najvišeg suda u Vizantiji). Napisao je, 1344-1345. godine, delo pod nazivom „Heksabiblos“ (srpski „Šestoknjižje“) u kome je, u šest tomova, sakupio i objavio sve vizantijske pravne izvore i zakone od najstarijih vremena pa sve do 1345. godine.

⁷³ Tribonijan (485-542), vizantijski pravnik i advokat. Kvestor (ministar pravde) Vizantijskog Carstva od 530. do 532. godine i od 535. do 542. godine. Pripadao je krugu najbližih saradnika cara Justinijana I. Jedan je od najvećih pravnika svih vremena. Od 529. do 534. godine bio je na čelu komisije pravnika koja je izradila „Corpus iuris civilis“ (srpski „Zbornik građanskog prava“) u kome je, prvi put do tada, na jednom mestu sredila i sakupila sve pravne izvore i zakone Rimskog i Vizantijskog Carstva, počevši od „Zakona dvanaest tablica“ iz 450. godine pre nove ere pa sve do vremena cara Justinijana I.

⁷⁴ *Pravni leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1970., str. 315.

⁷⁵ Ostali razlozi za vojni udar bili su to što kralj Oto I fon Vitelsbah i njegova supruga, kraljica Amalija fon Oldenburg nisu imali dece (pa prema tome nisu obezbedili naslednika grčkog prestola) i što su odbijali da napuste katoličanstvo i pređu u pravoslavlje, neomiljenost bavarskog uticaja koga su kralj i kraljica forsirali, prekomerni porezi koji su nametnuti da bi se opremala vojska i otplatio zajam koga su velike evropske sile odobrile Grčkoj odmah po sticanju nezavisnosti 1830. godine, nezadovoljstvo prema Grcima koji su se doselili u Grčku tek posle sticanja nezavisnosti i, zahvaljujući svom boljem obrazovanju, obezbedili sebi nesrazmerno veliki broj visokih državnih funkcija, ogorčenje starih vođa ustanka protiv Turaka koji su smatrali da im je uskraćeno ono što su stekli u borbi pa su zato smatrali da je prema njima pokazana nezahvalnost, nerešeno pitanje raspodele državne zemlje i dr.

⁷⁶ Vojni udar su predvodili pukovnik Dimitrios Kalergis i kapetan Janis Makrijanis (oboje su za vreme ustanka protiv Turaka bili značajni komandanti ustaničkih snaga).

⁷⁷ Ričard Klog, *Istorija Grčke...*, CLIO, Beograd, 2000., str. 55-57.

Zaključak

Grčki ustanak je stvorio prvu nezavisnu nacionalnu državu na Balkanskom poluostrvu (sve ostale su, pre sticanja potpune nezavisnosti, najpre prošle fazu vazalne države prema Osmanskom Carstvu). Ustavi Grčke, koji su donošeni 1822, 1823 i 1827, bili su izraz ideja Francuske buržoaske revolucije, a takođe i ustava Sjedinjenih Američkih Država (SAD).⁷⁸ Međutim, unutrašnji razvoj moderne Grčke bio je od samog početka, još u vreme ustanka, ometen stranim mešanijima i intervencijama, što je dovelo do uspostavljanja ksenokratije (skrivena vladavina stranih sila koje su bile kao neki staratelji nad Grčkom) koja, može se reći, i danas postoji u grčkoj državi, naročito ukoliko se uzmu u obzir dešavanja sa tekućom dužničkom krizom u pomenutoj zemlji. Neke od posledica ksenokratije svakako su bile donekle zakržljali ustavni razvoj, dužničke krize, vojni udari, građanski ratovi i slično, mada su, nesumnjivo, ostala i određena pozitivna rešenja i ideje, koje su u značajnoj meri i podstakle grčki narod na oslobodilačku borbu i zbacivanje viševekovne osmanske vlasti.

Literatura

[1] Vasić Milan, *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XXIX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 17, Sarajevo, 1967.

[2] Gleni Miša, *Balkan 1804-1999. (Nacionalizam, rat i velike sile)*, deo 1, B92, Beograd, 2001.

[3] Dumić Olivera, Đokić Nebojša, *Iz istorije Aleksinca i okoline u XVI veku*, Zbornik radova *Aleksinac i okolina u prošlosti. 500 godina od prvog pisanog pomena 1516-2016.* (urednik Suzana Rajić), Zavičajni muzej Aleksinac, Aleksinac, 2016.

[4] Đorđević Dimitrije, *Nacionalne revolucije balkanskih naroda 1804-1914*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995.

[5] *Istorija srpskog naroda*, knjiga V, tom I, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981.

[6] Janković Dragoslav, Mirković Mirko, *Državnopravna istorija Jugoslavije*, Naučna knjiga, Beograd, 1982.

[7] Klog Ričard, *Istorija Grčke novog doba*, CLIO, Beograd, 2000.

[8] Marković Života, *Miloš Obrenović, prvi knjaz srpski*, Narodni muzej Užice, Spomen-obeležje „Kadinjača“, Užice, 1991.

[9] Pavlović Stevan K., *Istorija Balkana 1804-1945*, CLIO, Beograd, 2001.

[10] Paunović Marinko, *Beograd kroz vekove*, N. U. „Svetozar Marković“, Beograd, 1971.

[11] Popov Čedomir, *Građanska Evropa 1770-1871*, knjiga 2, Matica Srpska, Novi Sad, 1989.

[12] *Pravni leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1970.

[13] Uyar Mesut and Erickson Edward J., *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, ABC-CLIO, Santa Barbara – Denver – Oxford, 2009.

[14] Ford Frenklin, *Evropa u doba revolucija 1780-1830*, CLIO, Beograd, 2005.

[15] Hasiotis Lukijan, *Srpsko-grčki odnosi 1913 – 1918. Savezničke prednosti i politička rivalstva*, Prometej, Radiodifuzna ustanova Radio-televizija Srbije, Novi Sad – Beograd, 2017.

[16] Hobsbaum Erik, *Doba revolucije. Evropa 1789 – 1848.*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

[17] Cvijić Jovan, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnove antropogeografije*, knjiga prva, Hrvatski štamparski zavod d. d., Zagreb, 1922.

⁷⁸ Dimitrije Đorđević, *Nacionalne revolucije...*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995., str. 37.